

Aan:
de voorzitter en leden van
Provinciale Staten van Drenthe

Assen, 22 september 2023
Ons kenmerk 38/5.6/2023001228
Behandeld door thema Water, Bodem & Milieu
Onderwerp: Regionale Uitvoeringsagenda Klimaatadaptatie 2023-2027 Werkre-
gio Groningen en Noord-Drenthe
Status: Ter informatie

Geachte voorzitter/leden,

Hierbij informeren wij u over de door ons vastgestelde Regionale Adaptatie Stra-
tegie (RAS) en de Regionale Uitvoeringsagenda Klimaatadaptatie (RUA) 2023-
2027 van de Werkregio Groningen en Noord-Drenthe.

Het klimaat verandert. Ook in Drenthe hebben we steeds vaker te maken
met wateroverlast door hevige buien, maar ook met droogte en hitte. Om deze
effecten van klimaatverandering te beperken zetten we in op vermindering van
de CO₂-uitstoot met de energietransitie. Tevens streven we naar een klimaatbe-
stendig en waterrobuust Drenthe, zodat we als samenleving beter om kunnen
gaan met het veranderende klimaat. Dit doen we onder andere door een kli-
maatbestendige ruimtelijke inrichting. Met de Nota klimaatadaptatie (2020) heb-
ben we laten zien dat de provincie hier vanuit diverse beleidsthema's gecombi-
neerd aan werkt en koppelkansen benut. Met het Drents Adaptatiebeeld geven
we in een digitale storymap inzicht in de uitwerking van klimaatimpacts op ver-
schillende sectoren: [Klimaatadaptatie - Provincie Drenthe](#).

Samenwerken in verschillende regio's

Als provincie werken we daarnaast in drie regio's mee om per regio een geza-
menlijke aanpak voor klimaatadaptatie op te stellen en zo bij te dragen aan de
landelijke doelstelling om Nederland klimaatbestendig en waterrobuust in te
richten. Deze doelstelling en aanpak zijn in 2018 met het landelijke Deltaplan
ruimtelijke adaptatie (DPRA) afgesproken. Hierin hebben het Rijk en de koepels
van provincies, gemeenten en waterschappen zeven ambities onderschreven voor
de aanpak. De drie Drentse werkregio's waarin we samenwerken zijn Fluvius
(Zuidwest Drenthe), Noordelijke Vechtstromen (Zuidoost Drenthe) en Groningen
en Noord-Drenthe.

In de Werkregio Groningen en Noord-Drenthe werken de volgende partijen sa-
men: Noordenveld, Tynaarlo, Aa en Hunze, Assen, Groningen, Midden-

Groningen, Oldambt, Westerwolde, Stadskanaal, Pekela, Veendam, Eemsdelta, Hogeland en Westerkwartier, de waterschappen Noorderzijlvest en Hunze en Aa's, de provincies Groningen en Drenthe en de veiligheidsregio's en waterbedrijven van deze provincies.

Regionale Adaptatie Strategie en Uitvoeringsagenda

Wij hebben de Regionale Adaptatie Strategie in februari 2022 en de Regionale Uitvoeringsagenda Klimaatadaptatie 2023-2027 van de Werkregio Groningen en Noord-Drenthe op 19 september 2023 vastgesteld (bijlagen 1 en 2). Hiermee geven we invulling aan enkele DPRA-ambities, namelijk: het voeren van de Risicodialog en het opstellen van de Ambitie en Uitvoeringsagenda.

Impulsregeling klimaatadaptatie

Met ons besluit tot vaststelling van de RUA steunen wij tevens de aanvraag van de Werkregio Groningen en Noord Drenthe bij de Rijks Impulsregeling klimaatadaptatie. Met deze aanvraag krijgen een aantal partners subsidie om een versnelling aan te brengen bij de uitvoering van klimaatadaptatieve maatregelen door hun organisatie.

Belangrijke stap

De gevolgen die het veranderende klimaat heeft, vragen om beleid en inzet van vele partijen. Door de overheden is in de Werkregio Groningen en Noord Drenthe met de RUA 2023-2027 op regionaal niveau een belangrijke stap gezet. De komende jaren kan er regionaal, gecoördineerd en resultaatgericht gewerkt worden aan de langetermijndoelen. Op provinciaal niveau gaan we door met onze inzet, waarbij we een belangrijke DPRA-ambitie nog te verwezenlijken hebben: de borging van klimaatadaptatie in de Omgevingsvisie.

Door de lokale, regionale en provinciale inzet zullen we, in samenwerking met overheden, partijen en inwoners, Drenthe en onze Drentse samenleving steeds klimaatbestendiger maken.

Hoogachtend,
Gedeputeerde Staten van Drenthe,

, voorzitter

, secretaris

Bijlagen:

1. Aanbiedingsbrief Regionale Uitvoeringsagenda Klimaatadaptatie 2023-2027
2. Regionale Uitvoeringsagenda Klimaatadaptatie 2023-2027 Werkregio Groningen en Noord-Drenthe

Aan het college van Burgmeester en Wethouders van
Gemeente Aa en Hunze
Gemeente Assen
Gemeente Eemsdelta
Gemeente Groningen
Gemeente Het Hogeland
Gemeente Midden-Groningen
Gemeente Noordenveld
Gemeente Oldambt
Gemeente Pekela
Gemeente Stadskanaal
Gemeente Tynaarlo
Gemeente Veendam
Gemeente Westerkwartier
Gemeente Westerwolde
Het college van Gedeputeerde Staten van de Provincies Groningen en Drenthe
Het dagelijks bestuur van de Waterschappen Noorderzijlvest en Hunze en Aa's
De directies van de waterbedrijven Groningen en WMD Water.

Groningen, 14 juli 2023

Onderwerp: Besluitvorming Regionale Uitvoeringsagenda Klimaatadaptatie Groningen en Noord-Drenthe

Geacht college van Burgemeester en Wethouders, college van Gedeputeerde Staten, dagelijks bestuur van het Waterschap, directie van Waterbedrijven,

De effecten van klimaatverandering zijn in de afgelopen jaren ook in Groningen en Noord-Drenthe goed zichtbaar geworden. Perioden met extreme droogte en hitte wisselen zich af met veel neerslag in zeer korte tijd met alle gevolgen van dien. Langdurige droogte heeft negatieve gevolgen gehad voor onder ander de landbouw en de natuur, sommige wegen zijn deels verzakt en scheuren in het wegdek zijn ontstaan en elke gemeente heeft in de afgelopen jaren wel te maken gehad met ondergelopen straten na een wolkbreuk. De regio Groningen en Noord-Drenthe vindt het groot belang dat we onze fysieke leefomgeving aanpassen om de negatieve effecten van klimaatverandering te voorkomen en de leefbaarheid in deze regio te behouden en te versterken. Hoe we dat gezamenlijk doen hebben we in 2022 beschreven in onze Regionale Klimaatadaptatiestrategie. Acties voor de komende jaren zijn vervolgens uitgewerkt in de regionale Uitvoeringsagenda. Hierbij biedt de Stuurgroep Klimaatadaptatie u de Regionale Uitvoeringsagenda Klimaatadaptatie 2023-2027 Groningen en Noord-Drenthe aan. Wij verzoeken u om in te stemmen met de Regionale Uitvoeringsagenda Klimaatadaptatie (in het vervolg Uitvoeringsagenda) en om uiterlijk 17 september 2023 de besluitvorming af te ronden.

Bestuurlijke context

De ontwikkeling van een Uitvoeringsagenda voor Groningen en Noord-Drenthe komt voort uit de opgave die is vastgelegd in het Bestuursakkoord Klimaatadaptatie en het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie. In het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie zijn werkregio's vastgesteld als basis om tot een klimaatadaptatiestrategie en uitvoeringsagenda te komen. De werkregio Groningen en Noord-Drenthe omvat alle gemeenten in Groningen, vier gemeenten in Noord-Drenthe, de Provincies Groningen en Drenthe, de Waterschappen Noorderzijlvest en Hunze en Aa's, de Veiligheidsregio's Groningen en Drenthe, Waterbedrijf Groningen en WMD. Voor het begeleiden van de opgaven vanuit het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie is in de werkregio Groningen/ Noord-Drenthe een stuurgroep ingesteld met daarbij een ambtelijke werkgroep.

Op 8 maart 2022 hebben alle gemeenten, provincies en waterschappen in de werkregio Groningen en Noord-Drenthe de Regionale Klimaatadaptatie Strategie vastgesteld. De vastgestelde Regionale Klimaatadaptatie Strategie omvat 42 actiepunten, die nu, in de voorliggende Uitvoeringsagenda, zijn uitgewerkt.

Proces

De Uitvoeringsagenda is een nadere uitwerking van de Regionale Klimaatadaptatie Strategie die op 8 maart 2022 door alle partners in de werkregio Groningen en Noord-Drenthe is vastgesteld. Daarvoor zijn stakeholderdialogen georganiseerd en inventarisaties van lopende en voorgenomen klimaatadaptatiemaatregelen van de partners in de werkregio Groningen en Noord-Drenthe. De 42 acties uit de Regionale Klimaatadaptatie Strategie zijn op basis daarvan uitgewerkt en geconcretiseerd. Een concept van de Uitvoeringsagenda is in de afgelopen maanden ambtelijk en met de Stuurgroep Klimaatadaptatie afgestemd.

Status en vervolgstappen

De voorliggende Uitvoeringsagenda dient als onderlegger voor subsidieaanvragen op grond van de Tijdelijke Impulsregeling Klimaatadaptatie én als basis voor uitvoeringsactiviteiten van de werkregio Groningen en Noord-Drenthe. Met instemming en ondertekening van de Uitvoeringsagenda zeggen de partners in de werkregio toe gezamenlijk of zelfstandig de acties uit te voeren die in de Uitvoeringsagenda zijn opgenomen. De daarvoor benodigde personele capaciteit en financiële middelen zullen in de loop van 2023 worden bepaald in een werkplan voor de werkregio Groningen en Noord-Drenthe.

Besluitvorming en communicatie

De Stuurgroep adviseert om met de Regionale Uitvoeringsagenda Groningen en Noord-Drenthe in te stemmen en deze ter kennisname voor te leggen aan uw gemeenteraad, Provinciale Staten of algemeen bestuur van de Waterschappen. De afspraak daarbij is dat het besluitvormingsproces in de colleges van B&W, de colleges van GS en de dagelijks besturen van de Waterschappen uiterlijk 17 september 2023 moet zijn afgerond.

Het voornemen is om op 22 september 2023 een gezamenlijke ondertekening van de Uitvoeringsagenda te organiseren voor alle 22 partners in de werkregio Groningen en Noord-Drenthe. Wij verzoeken u daarom de portefeuillehouder te mandateren om de Uitvoeringsagenda te ondertekenen namens uw college van B&W, college van GS, of Dagelijks Bestuur van de waterschappen.

Verder is het voornemen om een gezamenlijk communicatiemoment te zoeken op 22 september 2023, na afronding van de besluitvorming door alle partners in de werkregio. Daarom verzoeken wij u het besluit niet op de openbare besluitenlijst te plaatsen totdat een afgestemd, gezamenlijk persbericht naar buiten is gebracht.

De Stuurgroep blijft graag op de hoogte van de voortgang of het verloop van uw besluitvormingsproces.

Met vriendelijke groet,

namens de Stuurgroep Klimaatadaptatie Groningen en Noord-Drenthe,

Kirsten Ipema

Vice-voorzitter Stuurgroep Klimaatadaptatie Groningen en Noord-Drenthe
Wethouder gemeente Noordenveld

Bijlage:

- Regionale Uitvoeringsagenda Klimaatadaptatie 2023-2027 Groningen en Noord-Drenthe

REGIONALE UITVOERINGSAGENDA KLIMAATADAPTATIE 2023-2027

Werkregio Groningen en Noord-Drenthe

INHOUDSOPGAVE

- 1. Inleiding**
 - 1.1 Aanleiding en proces**
 - 1.2 Doel en status**
 - 1.3 Regionale Klimaatadaptatie Strategie**
 - 1.4 Samenwerking**

- 2. Uitvoering in de werkregio door afzonderlijke partners**
 - 2.1 Klimaatrobuuste ruimtelijke ordening en -inrichting**
 - 2.2 Klimaatrobuust Watersysteem**
 - 2.3 Klimaatrobuuste vitale en kwetsbare functies**

- 3. Uitvoering door de werkregio**
 - 3.1 Impulsregeling**
 - 3.2 Communicatie en bewustwording**
 - 3.3 Kennisopbouw en kennisdeling**
 - 3.4 Onderzoeken en ontwikkelen**
 - 3.5 Samenwerking met stakeholders**

- 4. Organisatie werkregio**

- **Bijlagen:**
 1. Overzicht acties Klimaatadaptatie Strategie
 2. Voorlopige uitvoeringsagenda 2022

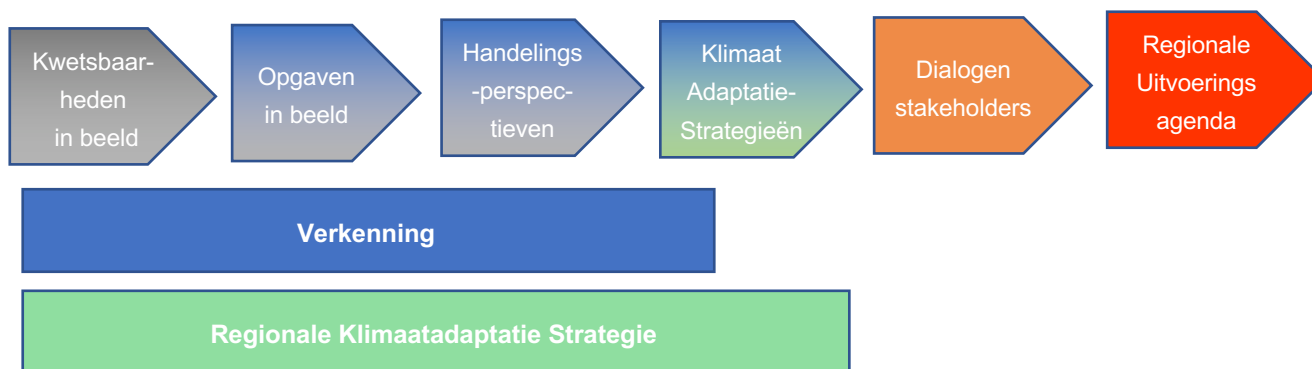
1. Inleiding

1.1 Aanleiding en proces

De Nederlandse overheden hebben in 2018 met het *Bestuursakkoord Klimaatadaptatie* afgesproken dat we ons de komende jaren voorbereiden op de gevolgen van klimaatverandering. De ambitie daarbij is dat Nederland in 2050 klimaatbestendig en waterrobuust is ingericht. Het Bestuursakkoord is op nationaal niveau uitgewerkt in het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie (DPRA); een gezamenlijk programma van gemeenten, waterschappen, provincies en het Rijk. Op grond van het DPRA is Nederland ingedeeld in werkregio's, waarmee op gebiedsniveau invulling wordt gegeven aan klimaatadaptatie. In de werkregio Groningen en Noord-Drenthe werken 14 gemeenten, 2 provincies, 2 waterschappen, 2 Veiligheidsregio's en 2 drinkwaterbedrijven samen aan klimaatadaptatie.

In de werkregio Groningen en Noord-Drenthe volgen we de werkwijze van het DPRA. In de eerste fase hebben we de kwetsbaarheden van onze regio onderzocht via klimaatstresstesten en risicodialogen. Deze fase liep van 2019 tot en met 2021. Daarna hebben we, op basis van de onderzochte regionale kwetsbaarheden, onze ambities bepaald in de Regionale Klimaatadaptatie Strategie. Deze gezamenlijke strategie is opgesteld in 2021 en in maart 2022 vastgesteld door alle overheidspartners in de werkregio Groningen en Noord-Drenthe.

Vanaf maart 2022 werken we aan het opstellen van een Regionale Uitvoeringsagenda (RUA) als uitwerking van de Regionale Klimaatadaptatie Strategie. Hiervoor hebben we geïnventariseerd welke klimaatadaptatie-maatregelen de partners in de werkregio willen uitvoeren in de periode 2022-2027. Daarnaast hebben we geïnventariseerd welke samenwerkingsmogelijkheden er zijn met de belangrijkste stakeholders. De weerslag daarvan is deze RUA voor de periode 2023-2027. In oktober 2022 hebben we -als tussenstap- een *voorlopige uitvoeringsagenda* opgesteld, om in 2022 een beroep te kunnen doen op de Tijdelijke Impulsregeling Klimaatadaptatie. De voorlopige uitvoeringsagenda 2022 is als bijlage 2 aan deze RUA toegevoegd. De aanpak is schematisch weergegeven in figuur 1.1.

Figuur 1.1 Schematische weergave van de werkwijze van het DPRA

1.2 Doel en status

De Regionale uitvoeringsagenda (RUA) is een uitwerking van de Regionale Klimaatadaptatie Strategie in maatregelen die we in de periode 2023-2027 willen uitvoeren. In de Klimaatadaptatie Strategie hebben we met elkaar afgesproken 42 acties tot uitvoering te brengen. Het gaat daarbij niet alleen om acties die in samenwerking -door de werkregio- worden opgepakt. Het zwaartepunt van voorgenomen klimaatadaptatiemaatregelen ligt bij de afzonderlijke partijen in de werkregio; gemeenten, provincies, waterschappen, veiligheidsregio's, drinkwaterbedrijven en stakeholders.

Met de RUA willen we vooral uitwerken welke acties door de werkregio zelf, als samenwerkingsverband, worden uitgevoerd. Om die reden beschrijven we in hoofdstuk 2, in vogelvlucht, hoe de acties uit de Klimaatadaptatie Strategie door de afzonderlijke partners worden ingevuld. De nadruk ligt op hoofdstuk 3, waarin we beschrijven welke acties door de werkregio als samenwerkingsverband worden opgepakt en op welke wijze dat gebeurt. In hoofdstuk 4 tenslotte, geven we globaal aan hoe we onszelf als werkregio willen organiseren om adequaat invulling te geven aan de uitvoering van de Klimaatadaptatie Strategie. In bijlage 1 wordt schematisch aangegeven waar de acties uit de Klimaatadaptatie Strategie in de RUA zijn verwerkt.

De RUA vormt ook de inhoudelijke basis om als werkregio een beroep te kunnen doen op de Tijdelijke Impulsregeling Klimaatadaptatie. Deze regeling is door het Rijk ingesteld om klimaatadaptatie-maatregelen van gemeenten, provincies en waterschappen te versnellen. Het Rijk draagt met de Impulsregeling 1/3 bij aan de kosten van water-gerelateerde adaptatiemaatregelen van gemeenten, provincies en waterschappen. Alleen de werkregio kan een beroep doen op de Impulsregeling en doet dat op basis van deze RUA.

Omdat we de wens hadden om in 2022 een aanvraag in te dienen, hebben we voor dat jaar een *voorlopige uitvoeringsagenda* gemaakt, vooruitlopend op deze RUA. Die voorlopige uitvoeringsagenda 2022 is ondertekend door (vrijwel) alle overheidspartners in de werkregio en maakt als bijlage 2 onderdeel uit van de RUA. Ook in 2023 willen we een beroep doen op de Impulsregeling. De maatregelen waarvoor een bijdrage wordt gevraagd uit de Impulsregeling zijn op dit moment nog niet vastgesteld. De Impulsaanvraag 2023 zal op een later moment als bijlage aan deze RUA worden toegevoegd, na een separate besluitvormingsronde onder de partners die betrokken zijn bij de aanvraag in 2023.

1.3 Regionale Adaptatie Strategie

De klimaatstresstesten laten zien dat ook de regio Groningen en Noord-Drenthe kwetsbaar is voor de verschillende klimaatextremen hitte, wateroverlast, droogte en overstromingen. Met het vaststellen van de Regionale Klimaatadaptatie Strategie in maart 2022 hebben alle partners in de werkregio toegezegd deze risico's en kwetsbaarheden gezamenlijk aan te pakken.

De werkregio doet dat door in te zetten op:

- Klimaatrobuuste ruimtelijke ordening en ruimtelijke inrichting. Dit betekent in grote lijnen dat de overheden die verantwoordelijk zijn voor ruimtelijke ordening een aantal gezamenlijke uitgangspunten hanteren. Deze gezamenlijke uitgangspunten zijn erop gericht dat de gevolgen van klimaatverandering in de gebouwde omgeving en het landelijk gebied beter kunnen worden opgevangen.
- Een klimaatrobuust watersysteem. Dit houdt in dat we acties in gang zetten om ervoor te zorgen dat in de regio meer water kan worden vastgehouden om de gevolgen van hevige neerslag te verminderen en watertekorten bij droogte te vermijden.
- Klimaatrobuuste vitale en kwetsbare functies. We zetten acties op om ervoor te zorgen dat belangrijke maatschappelijke functies (zorg, telecom, energie, drinkwater) in werking blijven, of snel weer in bedrijf komen, bij weersextremen en overstromingen.

Het vizier is daarbij gericht op 2050. Dat betekent dat niet alles tegelijk hoeft te worden opgepakt in een Regionale Uitvoeringsagenda 2023-2027. Met de uitvoeringsagenda 2023-2027 willen we vooral een aantal belangrijke stappen zetten op deze thema's uit de Klimaatadaptatiestrategie. Stappen waarop de komende decennia voortgebouwd kan worden, met als einddoel een klimaatbestendig en waterrobuust ingerichte regio Groningen/ Noord-Drenthe in 2050.

1.4 Samenwerking

De toezegging in de RAS om risico's en kwetsbaarheden gezamenlijk op te pakken, vergt een verdere op- en uitbouw van de samenwerking in de werkregio. Op termijn zijn grootschalige ingrepen voor het klimaatbestendig inrichten van Groningen en Noord-Drenthe nodig. Ingrepen die bestuurlijke grenzen overstijgen en die de bevoegdheden van afzonderlijke partners te boven gaan. Daarvoor is samenwerking en coördinatie nodig, om de kennis, menskracht en financiële middelen van de partners gericht in te zetten.

In de stap van strategie naar uitvoering worden tussen de partners verschillen geconstateerd in de aanpak van het brede thema klimaatadaptatie. Het gaat met name om interne inhoudelijke kennisniveaus en bewustwording, de beschikbare capaciteit en financiële middelen om aan de slag te gaan. Deze constatering beïnvloedt het inzicht in de meerwaarde van een regionale samenwerking op het thema klimaatadaptatie. Samenwerken betekent ook het willen en kunnen leveren van een bijdrage aan de samenwerking.

In het kader van deze uitvoeringsagenda blijven dit belangrijke aandachtspunten. Naast de verschillende inhoudelijke acties wordt actief ingezet op het verbeteren en behouden van de betrokkenheid van organisaties, zowel op ambtelijk als bestuurlijk niveau.

Dit vergt een eerste gezamenlijke actieve inzet om inzichtelijk te maken wat de behoeften bij -en de meerwaarde voor- de afzonderlijke partners zijn van de samenwerking. Inzicht in eventuele knelpunten bij partners en mogelijke behoefte aan ondersteuning zijn hierbij belangrijk. Dit inzicht zal zich vertalen in aanvullende acties die betrekking hebben op onze samenwerking. In hoofdstuk 4 wordt hier verder op ingegaan.

De strategie van de werkregio is er op gericht klimaatadaptatie niet als losstaande opgave op te pakken, maar als integraal onderdeel van andere maatschappelijke opgaven in Groningen en Noord-Drenthe. Dat brengt met zich mee dat coördinatie en samenwerking nodig is; tussen de partners in de werkregio, binnen de afzonderlijke organisaties die onderdeel zijn van de werkregio én met inwoners, bedrijven, instellingen en maatschappelijke organisaties. Dat is een omvangrijke ambitie die niet op beperkte termijn kan worden gerealiseerd. Met de RUA zetten we een aantal wezenlijke stappen in de richting van een integrale aanpak van klimaatadaptatie en klimaatadaptieve inrichting.

2. Uitvoering in de werkregio door afzonderlijke partners

In dit hoofdstuk beschrijven we op welke wijze de acties uit de Klimaatadaptatie Strategie door de afzonderlijke partners in de werkregio worden opgepakt. Daarbij volgen we de thema's die in de Klimaatadaptatie Strategie zijn benoemd. Er wordt ook aandacht besteed aan relevante beleidsmatige ontwikkelingen die na het vaststellen van de Klimaatadaptatie Strategie aan de orde zijn gekomen, zoals bijvoorbeeld het Nationaal Programma Landelijk Gebied, de uitwerking van de rijksbrief 'Water en bodem sturend' en de nationale maatlat klimaatbestendig bouwen.

2.1 klimaatrobuuste ruimtelijke inrichting

De afspraak om water en bodem als leidend principe op te nemen in omgevingsvisies en -plannen, behoort tot de verantwoordelijkheid van de gemeenten en provincies in de werkregio. Het uitgangspunt dat water en bodem sturend zijn bij ruimtelijke ontwikkelingen is opgenomen in de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) en houdt in dat er bij (locatie)keuzes in de ruimtelijke inrichting rekening wordt gehouden met het water- en bodemsysteem, waaronder het risico op wateroverlast, overstromingen en droogte. Binnen de kaders van de NOVI werken de provincies Groningen en Drenthe dit uitgangspunt uit in hun nieuw op te stellen Omgevingsvisies. Vanuit de provinciale kaders vindt vervolgens uitwerking plaats in gemeentelijke omgevingsvisies en -plannen.

Daarnaast is het voornemen om klimaatrobuuste principes, zoals maximale sponswerking en het beperken van afvoer als uitgangspunten op te nemen in omgevingsvisies en -plannen, onder meer door hemelwater te verwerken volgens het principe 'vasthouden-bergen-afvoeren' en te werken aan de stedelijke wateropgave. Dit voornemen is in veel gevallen al verwerkt in gemeentelijke water- en rioleringsplannen, in waterbeheerplannen of omgevingsplannen. Op grond van die plannen zijn uitvoeringsmaatregelen opgesteld die hun weg hebben gevonden in de aanvraag Impulsgelden van de werkregio.

De werkregio heeft in haar eerste aanvraag impulsgelden een reeks maatregelen ingediend die bijdragen aan sponswerking, het creëren van waterberging en het beperken van afvoer. Het gaat dan bijvoorbeeld om het aanleggen van gescheiden rioolstelsels, waterberging en inrichtingselementen zoals wadi's, vaak gecombineerd met vergroeningsmaatregelen. Ook bij de aanvraag Impulsgelden 2023 wordt naar verwachting een aantal maatregelen ingediend die gericht zijn op sponswerking en het beperken van

waterafvoer. Een overzicht van uit te voeren maatregelen in het kader van de impulsregeling 2022 is opgenomen in bijlage 2. Daaraan zal op een later moment een bijlage worden toegevoegd die betrekking heeft op de aanvraag impuls gelden 2023.

De afspraak uit de Klimaatadaptatie Strategie om te onderzoeken waar het toevoegen van groene ruimte in de bebouwde kom kan bijdragen aan een gezonde leefomgeving, behoort tot de verantwoordelijkheid van de gemeenten in de werkregio. De gemeenten hebben zich daarbij voorgenomen om goede voorbeelden en beschikbare kennis te delen en daarbij ook de samenwerking te zoeken met het Instituut voor Natuureducatie (IVN).

We hebben verder afgesproken om in kaart te brengen waar natuur- en landbouwgebieden liggen die kwetsbaar zijn bij klimaatverandering en om daar op termijn klimaatadaptatiemaatregelen aan te koppelen die kansen bieden voor natuur en landbouw. In het verlengde daarvan is ook afgesproken om in kaart te brengen waar de aanleg van nieuwe natuur in combinatie met klimaatbuffers wenselijk is.

Op deze actiepunten zijn de Provincies Groningen en Drenthe als eerste aan zet. Zij doen dat door deze acties uit de Klimaatadaptatie Strategie onder te brengen in het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG). Uiterlijk 1 juli 2023 moeten de provincies een eerste versie van de plannen per gebied klaar hebben. In het NPLG zullen, naast de stikstofproblematiek, ook andere opgaven in het landelijk gebied - waaronder klimaatadaptatie, energietransitie, biodiversiteitsherstel, landbouwtransitie, waterkwaliteit en waterkwantiteit - mee worden genomen.

Los van de programmatische aanpak bestaan er bij de partners in de werkregio een aantal concrete plannen die de komende jaren tot uitvoering worden gebracht en waarbij natuurontwikkeling wordt gecombineerd met klimaatadaptatie. In gebieden waar aan inrichting van het Natuur Netwerk Nederland wordt gewerkt, wordt sponswerking en het tegengaan van verdroging in de ontwikkeling betrokken. Het gaat dan bijvoorbeeld om inrichtingsmaatregelen in het Zuidelijk-Westerkwartier, waar drie waterbergingsgebieden worden ingericht (Polder de Dijken-Bakkerom, De Drie Polders en het Dwarsdiep) en om inrichtingsmaatregelen bij de polders Oosterland, Lappenvoort, Glimmerpolder en Glimmermade.

Verder gaat het om een aantal uitvoeringsprojecten die samenhangen met herstel van een natuurlijk bekensysteem (Hunzelooop, het Lindt bij Aduard, Eelderdiep, Peizerdiep), het vasthouden van water en herstel van sponswerking van de bodem (De Jouwer, het Dwarsdiep, Bombay, Matsloot-Pasop, en de Doezumermieden), aanleg van rietmoeras (Noorddijker Rietlanden) en optimalisatie Dubbele Dijk.

Vanuit de input van stakeholders is naar voren gekomen dat er aansluitingen te vinden zijn met initiatieven van Staatsbosbeheer, de Natuur- en Milieu Federatie en Natuurmonumenten. De Natuur- en Milieu Federatie heeft de projecten Maren en Diepen, het Drents Plateau, Groeningen, het Zuidlaardermeergebied, de Landschapsvisie Westpoort-Matsloot, het aanpakken van de veenoxidatie en het ontwikkelen van een 'waterbatterij' naar voren gebracht als concrete projecten waarin zij de samenwerking willen opzoeken met overheidspartners. Daarnaast is Staatsbosbeheer nauw betrokken bij de gebiedsinrichting van het Westerkwartier en ook specifiek de opgaven in Marum en het Drents Plateau.

In de Klimaatadaptatie Strategie is afgesproken om aan te sluiten bij gebiedsdialogen met de landbouwsector, met als doel om te onderzoeken hoe we samen kunnen werken aan een waterrobuuste en klimaatbestendige landbouwsector. Gebiedsdialogen met de landbouwsector worden gevoerd in het kader van het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG), het DAW (Deltaplan Agrarisch Waterbeheer) en het DPZW (Delta Programma Zoet Water) waar het de hoge zandgronden betreft. De Provincie Drenthe is daarnaast

betrokken bij het Programma Natuurlijk Platteland (PNP). De Waterschappen Hunze & Aa's en Noorderzijlvest en de Provincies Groningen en Drenthe sluiten aan bij deze trajecten om -waar nodig- verbinding te leggen met de Klimaatadaptatie Strategie en concrete klimaatadaptatie maatregelen voor te stellen.

De werkregio heeft ook zelf een dialoog met de agrarische sector opgezet in de aanloop naar deze RUA. Bij deze dialoog (naar aanleiding van de Klimaatadaptatie Strategie) waren de agrarische collectieven uit Groningen en Noord-Drenthe, LTO Noord en GRJAK betrokken. Vanuit de agrarische collectieven is specifiek interesse om aan de slag te gaan met een project 'klimaatboeren'. Het doel van dit project is om kennis uit te wisselen en werk te maken van een klimaatrobuuste landbouwsector. De werkregio wil het initiatief oppakken in samenhang met het NPLG en zal hiervoor een overleg organiseren tussen de agrarische collectieven, de opstellers van het NPLG en de werkregio (zie 3.5 b).

Met de Klimaatadaptatie Strategie hebben we ons voorgenomen zo goed mogelijk aan te sluiten bij regionale transitie-programma's. We willen ervoor zorgdragen dat klimaatadaptatie onderdeel wordt van deze transities. Het voornemen wordt ingevuld door de Provincies Groningen en Drenthe door verbinding te leggen met het NPLG, DAW, DPZW, PNP en door -via de Regio Groningen-Assen- verbinding te leggen met het programma Groeningen. De koppelingen tussen de Klimaatadaptatie Strategie en deze transitieprogramma's zal in de loop van 2023 zijn weerslag vinden in de provinciale Omgevingsvisies.

Verder hebben we afgesproken om ons ervoor in te zetten de stedelijke opgaven te verbinden met oplossingen in het buitengebied. Het gaat dan bijvoorbeeld om het aanleggen van waterberging in het buitengebied om wateroverlast in het stedelijk gebied te vermijden. In het kader hiervan zijn een aantal plannen naar voren gebracht door de Provincie Groningen en Waterschap Noorderzijlvest: Herstel en hermeandering van diepjes en beeksystemen (Aduarderdiep, Oude Diepje, Dwarsdiep, Eelderdiep, Oude Turfvaart in Leek); Het vasthouden van water (De Jouwer, De Doezumermieden, Matsloot/Pasop); De aanleg van rietmoeras (Noorddijker Rietlanden); Herinrichting benedenstrooms deel (Peizerdiep); Waterberging (Woldmeer en Maarslanden). De plannen worden verder uitgewerkt met het oog op uitvoering in de komende jaren.

2.2 klimaatrobuust watersysteem

We hebben in de Klimaatadaptatie Strategie afgesproken te werken aan herstel van het bekensysteem. Door de provincies en waterschappen zijn in dit verband al een groot aantal zaken in gang gezet. Op programma-niveau sluit de Provincie Drenthe aan bij het PNP en waterschap Hunze & Aa's (met Prolander) bij het waterbeheer programma. Het waterschap heeft beekherstel- en beekdal-inrichtingsopgaven bij de Drentse Aa, de Hunze (beide klaar uiterlijk 2027). Het Waterschap Noorderzijlvest heeft een aantal opgaven in het zuidelijk Westerkwartier, die de komende jaren tot uitvoering moeten worden gebracht.

In relatie tot het streven naar een klimaatrobuust watersysteem zal Waterschap Noorderzijlvest onderzoeken hoe het Groninger Mareng gebied kan bijdragen aan het vasthouden en bergen van zoet water. Het streven is om het onderzoek eind 2025 af te ronden, ook in het kader van het waterbeheerprogramma van Noorderzijlvest.

In de stakeholdersdialoog is naar voren gekomen dat de Natuur- en Milieu Federatie en Staatsbosbeheer graag betrokken willen worden bij de ontwikkelingen in het Mareng gebied.

We hebben afgesproken te werken aan uitbreiding van de drinkwatercapaciteit, waar mogelijk in samenhang met natuurontwikkeling, woningbouw en waterveiligheid. Uitvoering van deze afspraak is de verantwoordelijkheid van de drinkwaterbedrijven en provincies gezamenlijk.

De provincies en de waterbedrijven onderzoeken daarvoor hoe een robuuste inpassing van (grond)waterwinning vorm kan krijgen, onder meer gericht op aanvullende strategische voorraden. In de regio Groningen-Assen, waar waterwinning, natuurontwikkeling en woningbouw samenkomen, wordt steeds duidelijker dat de beschikbaarheid van water een belangrijke voorwaarde is voor gebiedsontwikkeling. De huidige Watertoets en straks, onder de Omgevingswet, het toetsingscriterium “Beschermen van waterbelangen”, is bij dergelijke ruimtelijke afwegingen een belangrijk instrument. In het kader van deze toetsen praten de waterbedrijven, samen met andere gebiedspartners, mee over de vraag hoe kwaliteit, (kosten) efficiëntie en duurzaamheid in de waterketen kan worden geoptimaliseerd.

Met een toename van periodes van droogte is het van belang in de werkregio afspraken te maken over een eerlijke verdeling van zoet water, waarbij de belangen van alle partijen worden gewogen. In tijden van schaarste moet zoet water worden verdeeld op basis van een vooraf afgesproken verdelingssystematiek. De verantwoordelijkheid hiervoor ligt in eerste instantie bij de Provincies Groningen en Drenthe. De provincies werken aan de hand van de regionale verdringingsreeks van 2022. In de verdringingsreeks staat de veiligheid van dijken voorop, vervolgens drinkwaterwinning en daarna natuurgebieden die sterk afhankelijk zijn van water. In 2022 en 2023 wordt het gebruik van de verdringingsreeks vastgelegd in de provinciale omgevingsverordeningen. Mocht er opnieuw een droog jaar optreden dan handelen Rijkswaterstaat en de waterschappen zoveel mogelijk volgens de vastgestelde afspraken.

In de Klimaatadaptatie Strategie hebben we een tweetal acties opgenomen die samenhangen met de problematiek van verzilting. Het gaat zowel om onderzoek, als om het stimuleren van proeftuinen voor zilte teelt. Uitvoering van de acties ligt voornamelijk bij de waterschappen en provincies.

Vanuit het DPZW worden studies uitgevoerd naar de mogelijkheden het zoetwatergebruik bij het doorspoelen van sloten en vaarten te verminderen. Momenteel loopt er het onderzoek zouttong Eemskanaal, die verder wordt uitgewerkt door Rijkswaterstaat. Waterschap Hunze & Aa's heeft intern onderzoek gedaan naar het terugdringen van doorspoelbehoefte.

Waterschappen en provincies staan open voor het uitvoeren van pilots. Binnen het programma Eems-Dollard 2050 van de provincie Groningen is bijvoorbeeld het Dubbele Dijk project opgezet. In het middendeel van de dubbele dijk zijn landbouwproeftuinen tot stand gekomen voor zilte teelt en onderzoek naar droogteresistente gewassen. Het inrichten van de watertoevoer voor dit project maakt onderdeel uit van de aanvraag Impulsregeling 2022 van de werkregio.

Het project Saline Farming (SalFar) is opgezet in samenwerking met de Provincie Groningen en is recent afgerond. Op dit moment wordt onderzocht hoe het project een vervolg kan krijgen, bijvoorbeeld als onderdeel van het Dubbele Dijk project. Daarnaast geeft de Provincie Groningen invulling aan dit actiepunt door het subsidiëren van de onderzoeksinstituten Stichting Proefboerderijen Noordelijke Akkerbouw (SPNA), die onderzoek uitvoert naar klimaatresistente gewassen.

2.3 Klimaatrobuuste vitale en kwetsbare functies

Om ook in de toekomst veilig en gezond in onze regio te kunnen blijven leven, moeten we de gevolgen van klimaatverandering zoveel mogelijk proberen te voorkomen en mitigeren met klimaatadaptatie-maatregelen.

We hebben afgesproken om inzichtelijk te maken welke vitale functies risico's lopen bij weersextremen, gericht op droogte, hittestress en de gevolgen van wateroverlast en overstroming, inclusief de keteneffecten. Als een object binnen een functie een risico loopt, spreken we van een vitale en kwetsbare functie.

Samen met de provincies, gemeenten, waterschappen en veiligheidsregio's wordt in het deelproject Vitaal & Kwetsbaar invulling aan deze acties gegeven. De basis is gelegd door een impactanalyse die, als onderdeel van het WAVE programma, is opgesteld voor veiligheidsregio's Fryslân en Groningen. Met de impactanalyse, die in maart 2022 door de besturen van de veiligheidsregio's Fryslân en Groningen is vastgesteld, zijn de gevolgen van wateroverlast en overstromingen in kaart gebracht.

De veiligheidsregio's zijn vervolgens in gesprek gegaan met onder meer de GHOR (Geneeskundige Hulpverleningsorganisatie in de Regio) om te verkennen hoe de geïdentificeerde risico's een plaats kunnen krijgen in de calamiteitenplannen van ziekenhuizen en andere zorginstellingen. De gesprekken met de GHOR (onderdeel van de veiligheidsregio's) daarover zijn inmiddels afgerond.

De werkgroep Vitaal & Kwetsbare functies RBO-Noord heeft in 2022 verkend wat de gevolgen van klimaatextremen kunnen zijn voor de functies zware bedrijven, infrastructuur (o.a. wegen en bruggen), de waterschapgemalen en RWZI's en het energienetwerk in de werkregio. Voor Noord-Nederland is in kaart gebracht welke regionale knelpunten er bij weersextremen zijn op het terrein van de hiervoor genoemde objecten. Onderzoeksbureau HKV heeft daarvoor een impactanalyse Vitaal & Kwetsbaar opgeleverd voor de drie noordelijke provincies. In oktober 2022 is, op basis van de impactanalyse, door de provincies Groningen en Drenthe een dialoog gestart over de regionale knelpunten in relatie tot wegbeschikbaarheid voor weginfrastructuur. Naast Rijkswaterstaat zijn ook de gemeenten en veiligheidsregio's betrokken in de dialoog. In 2023 zijn de bevindingen vanuit het onderzoek gerapporteerd en gedeeld met de werkgroep klimaatadaptatie Groningen/Noord-Drenthe.

De volgende stap behelst om per functie de verbinding te leggen en nadere analyse uit te voeren van de impact vanuit klimaatverandering en waar noodzakelijk maatregelen te treffen.

De Adaptatiestrategie kent een actie die specifiek gericht is op BRZO-bedrijven. Het gaat dan om grote industriële inrichtingen, waar veel gevolgschade kan optreden. De actie is erop gericht de gevolgen van weersextremen mee te nemen in de vergunningsprocedures van BRZO-bedrijven. De actie kan als afgerond beschouwd worden. Nader onderzoek wijst uit dat de gevolgen van weersextremen en overstromingen afdoende worden getoetst in de vergunningsprocedures.

De regionale samenwerking ten aanzien van vitale en kwetsbare functies neemt overigens niet weg dat de objecteigenaren primair verantwoordelijk blijven voor hun eigen voorzieningen, de kwetsbaarheden daarvan analyseren en adequate maatregelen nemen. Denk aan Rijkswaterstaat voor de rijkswegen, nutsbeheerders voor de nutsvoorzieningen, waterschappen voor haar RWZI's en gemalen, et cetera.

3. Uitvoering door de werkregio

In dit hoofdstuk beschrijven we welke acties uit de Regionale Klimaatadaptatie Strategie in de periode 2023-2027 worden opgezet en uitgevoerd door de werkregio. Het gaat daarbij dus om activiteiten die het samenwerkingsverband uitvoert en niet om activiteiten die door afzonderlijke partners worden opgepakt. Zoals weergegeven in 1.2, liggen de activiteiten van de werkregio vooral op het terrein van:

- Het faciliteren van afzonderlijke partners (gemeenten, provincies, waterschappen, veiligheidsregio's, drinkwaterbedrijven) bij het opzetten en uitvoeren van klimaatadaptatiemaatregelen;
- Impulsen geven aan integrale beleidsvorming en integrale uitvoeringsprogramma's;
- Het opbouwen en uitbouwen van de samenwerking in de werkregio;
- Gezamenlijke uitvoering van projecten.

3.1 Impulsregeling

Vanuit de Tijdelijke Impulsregeling Klimaatadaptatie heeft het Rijk € 13,064 miljoen beschikbaar gesteld voor het versnellen van de uitvoering van klimaatadaptatiemaatregelen in de werkregio Groningen en Noord-Drenthe. Een belangrijke activiteit van de werkregio is om dit budget zo volledig mogelijk in te zetten, in lijn met de Klimaatadaptatie Strategie.

Om dat mogelijk te maken heeft de Stuurgroep van de werkregio een verdelingssystematiek vastgesteld. Daarbij is het totaalbudget van € 13,064 gesplitst in een budget voor prioriteiten van afzonderlijke partijen (trekkingsrechten) en een budget voor prioriteiten van de werkregio als geheel (prioriteitenbudget). Het budget voor trekkingsrechten is 60% van het totaalbudget (€ 7.838.400) en is op basis van inwoneraantal en gebiedsoppervlak verdeeld over de afzonderlijke partners.

Het prioriteitenbudget is 40% van het totaalbudget (€ 5.225.600) en zal worden ingezet als bijdrage aan het financieren van maatregelen die gemeentegrens-overschrijdend zijn, in meerdere beleidsprogramma's passen en waarbij meerdere partners samenwerken. Met het prioriteitenbudget wordt dus een impuls gegeven aan onderlinge samenwerking en een integrale benadering van klimaatadaptatie.

In het kader van de impulsregeling voert de werkregio de volgende activiteiten uit:

- Aanvraag tranche 2022: bij de partners werden maatregelen geïnventariseerd die in aanmerking komen voor mee-financiering vanuit de impulsregeling. Daaruit is een selectie gemaakt die als voorlopige uitvoeringsagenda 2022 is gebundeld (zie bijlage 3). De aanvraag Impulsregeling 2022 is ingediend op 25 november 2022.
- Aanvraag tranche 2023: bij de partners worden maatregelen geïnventariseerd die in aanmerking komen voor mee-financiering vanuit de impulsregeling. Er worden ambtelijke werksessie georganiseerd om samenwerkingsprojecten in het kader van het prioriteitenbudget te ontwikkelen. Voor 1 september 2023 wordt een selectie

gemaakt van maatregelen die in aanmerking worden gebracht voor de impulsregeling. De aanvraag zal worden ingediend na het vaststellen van de RUA, medio oktober 2023.

- Ambtelijke en bestuurlijke afstemming: omdat de aanvraag Impulsregeling ondertekend moet worden door de deelnemende overheidspartners in de werkregio, organiseert de werkregio ambtelijke en bestuurlijke afstemming gedurende 2023.
- Invullen kassiersrol: omdat de werkregio begunstigde is van de Impulsregeling moet de rol van kassier worden ingevuld om verdeling over de partners mogelijk te maken. De Provincie Groningen neemt deze taak op zich. Invulling van de kassiersrol is gereed in februari 2023.
- Toezicht op de uitvoering van maatregelen conform de subsidievoorwaarden: de werkregio is ervoor verantwoordelijk dat afzonderlijke partners de impuls gelden inzetten volgens de voorwaarden van de Impulsregeling. Om aan die verantwoordelijkheid invulling te geven maakt de werkregio van 2024 tot en met 2027 halfjaarlijks een rapportage van de stand van zaken van uitvoering van maatregelen.

3.2 Communicatie en bewustwording

De ambities uit de Klimaat Adaptatie Strategie op het terrein van communicatie en bewustwording worden opgepakt door de werkregio. De concrete acties zijn de volgende:

a. Gezamenlijke communicatiestrategie

Het is belangrijk dat vanuit de partners in de werkregio eenduidig en gecoördineerd wordt gecommuniceerd over klimaatadaptatie-vraagstukken. Bij hitte, langdurige droogte en wateroverlast wordt in het algemeen veel publiciteit gegenereerd. Om verwarring en chaos te voorkomen is het nodig dat er gezamenlijk en eenduidig wordt gecommuniceerd over aanpak, calamiteitenbeheersing en gevolgschadebeperking.

- In het derde kwartaal 2023 wordt een werksessie georganiseerd om de opzet, reikwijdte en benadering van een gezamenlijke communicatiestrategie te bepalen. De werksessie richt zich op communicatieadviseurs en beleidsadviseurs klimaatadaptatie van de partners in de werkregio.
- Op basis van de uitkomsten van de werksessie wordt een projectgroep geformeerd die tot taak heeft een gezamenlijke communicatiestrategie op te stellen, inclusief een afstemmings- en woordvoeringslijn.
- Afronding van de gezamenlijke communicatiestrategie door vaststelling in de stuurgroep, uiterlijk het eerste kwartaal 2024.

b. Bewustwording watergebruik

In de Klimaat Adaptatie Strategie hebben we het voornemen opgenomen om samen te werken aan vermindering van het watergebruik. We willen dat doen door inwoners, bedrijven en agrariërs bewust te maken van de mogelijkheden watergebruik te verminderen.

- In het eerste kwartaal 2024 organiseert de werkgroep klimaatadaptatie een werksessie met het doel een campagne op te zetten over waterbesparing.
- Bij de werksessie wordt ook verbinding gelegd met het Deltaprogramma Zoet Water en het Deltaprogramma Agrarisch Waterbeheer.
- De werksessie richt zich verder op de communicatieadviseurs en beleidsadviseurs van gemeenten, drinkwaterbedrijven, waterschappen en externe stakeholders.
- Op basis van de werksessie wordt een projectgroep ingericht die tot taak heeft een campagnevoorstel uit te werken, inclusief een financieringsvoorstel.
- Het campagnevoorstel wordt in het vierde kwartaal 2024 voorgelegd aan de stuurgroep.

c. Temperatuur drinkwater

Voor de kwaliteit van het drinkwater is het bewaken van de watertemperatuur in de leidingen van belang. De temperatuur van het drinkwater wordt beïnvloed door hitte, maar ook door de nabijheid van warmtenetten. We hebben ons voorgenomen samen te werken aan bewustwording over de impact van ruimtelijke inrichting op de temperatuur van drinkwaterleidingen.

- In het derde kwartaal 2026 organiseert de werkgroep klimaatadaptatie een kennissessie drinkwatertemperatuur.
- Het doel van de kennissessie is om het bewustzijn bij gemeentelijke organisaties te vergroten over de mogelijkheden bij ruimtelijke inrichtingsprojecten een stijgende drinkwatertemperatuur te voorkomen.
- Kennisdragers zijn Drinkwaterbedrijf Groningen en de WMD: zij verzorgen de inhoud van de kennissessie.

3.3 Kennisopbouw en kennisdeling

Voor de ontwikkeling van de samenwerking in de werkregio is het belangrijk om gezamenlijk kennis op te bouwen en de kennis die zich bij enkele partners concentreert beschikbaar te maken voor de werkregio als geheel. Hiervoor zijn in de Klimaatadaptatie Strategie een aantal voornemens opgenomen, die tussen 2023 en 2028 worden uitgevoerd.

De werkgroep klimaatadaptatie neemt het op zich jaarlijks twee (ambtelijke) kennissessies te organiseren. De uitgewerkte acties uit de Klimaatadaptatie Strategie leiden tot de volgende kennisagenda:

a. Integraliteit

We hebben het voornemen om ervoor zorg te dragen dat klimaatadaptatie standaard wordt meegenomen in de beleidsvorming en planvorming van de betrokken overheden.

- In het eerste kwartaal 2024 organiseert de werkregio een kennissessie integraal programmeren klimaatadaptatie.
- Kennisdragers zijn de Provincie Groningen, de gemeente Assen en de gemeente Groningen; zij verzorgen de inhoud van de kennissessie.

b. Hittestress

We hebben ons voorgenomen om onderling kennis uit te wisselen over de aanpak van hittestress, met name gericht op kwetsbare groepen.

- In het derde kwartaal 2024 organiseert de werkregio een kennissessie hittestress voor partners in de werkregio.
- Kennisdragers zijn de gemeente Westerkwartier en de gemeente Groningen; zij verzorgen de inhoud van de kennissessie en betrekken daarbij de GGD en Veiligheidsregio's.

c. Klimaatbestendige bedrijventerreinen

We hebben ons voorgenomen kennis uit te wisselen over het klimaatbestendig inrichten van bedrijventerreinen. Er is in de regio op dit onderwerp veel kennis opgebouwd in het RAAK project, dat wordt getrokken door de hogeschool Van Hall Larenstein en Hanzehogeschool. De opgebouwde kennis wordt voor alle partners in de werkregio beschikbaar gemaakt.

- In het eerste kwartaal 2025 organiseert de werkregio een kennissessie klimaatbesteding inrichten van bedrijventerreinen.
- De kennissessie richt zich niet alleen op beleidsadviseurs die betrokken zijn bij klimaatadaptatie, maar ook op medewerkers van teams ruimte en teams economie van de betrokken overheden.
- Kennisdrager is de gemeente Groningen; deze verzorgt de inhoud van de kennissessie en betreft daarbij de Provincie Groningen en externe partijen als Regio Groningen-Assen, VNONCW MKB Noord, BuildinG, Van Hall en Hanze.

d. Adaptatie en energietransitie

In de werkregio is grote behoefte aan inzicht in de mogelijkheden om klimaatadaptatiemaatregelen te combineren met energieprojecten. Daarbij is ook de vraag hoe die combinatie kan worden verankerd in energiebeleid en ruimtelijk beleid van de betrokken overheden.

- In het derde kwartaal 2025 organiseert de werkregio een kennissessie adaptatie en energietransitie.
- Kennisdragers op dit thema zijn externe stakeholders: Global Centre on Climate Adaptation, Natuur en Milieufederatie Groningen, Hanzehogeschool, BuildinG. Deze partijen zullen worden gevraagd de inhoud van de werksessie te verzorgen.
- De kennissessie wordt in het vierde kwartaal 2025 gevolgd door een ontwerpsessie, waarbij de geïdentificeerde mogelijkheden kunnen worden betrokken bij het ruimtelijk beleid van de gemeenten in de werkregio. De ontwerpsessie richt zich vooral op medewerkers van gemeenten die betrokken zijn bij energiebeleid en ruimtelijke ordening.

e. Droogteschade

We hebben ons voorgenomen kennis op te bouwen en uit te wisselen over de aanpak van droogteschade, zowel bij infrastructuur als bij openbaar groen.

- In het derde kwartaal 2025 inventariseert de werkregio welke onderzoeken er bij de partners in de werkregio al zijn uitgevoerd en welke aanpakken er al zijn ontwikkeld.
- In het eerste kwartaal 2026 organiseert de werkregio een kennissessie waarbij de geïnventariseerde informatie wordt overgedragen.
- Het onderwerp wordt gedragen door de Provincie Groningen, de gemeente Noordenveld, de gemeente Oldambt en de gemeente Westerkwartier; zij coördineren de inventarisatie en verzorgen de inhoud van de werksessie. Bij de kennissessie worden ook externe stakeholders betrokken: Bouwend Nederland Noord en BuildinG.

3.4 Onderzoeken en ontwikkelen

In de Klimaatadaptatie Strategie zijn een aantal acties opgenomen die gericht zijn op het uitvoeren van onderzoek of het ontwikkelen van instrumenten. De werkregio wil daar als volgt inhoud aan geven:

a. Bouwconvenant

We willen als werkregio een regionaal convenant tot stand brengen voor klimaatadaptief bouwen. We richten ons daarbij op haalbare en realistische richtlijnen voor klimaatadaptieve (nieuw)bouw. Hierin zullen externe stakeholders worden betrokken. Uit recente gesprekken met Regio Groningen-Assen, en Bouwend Nederland blijkt dat er een wederzijdse behoefte is om gezamenlijk op te trekken in het streven naar klimaatadaptieve (nieuw)bouw. Het Rijk ontwikkelt met de bouwsector een landelijke maatlat voor een groene klimaatadaptieve gebouwde omgeving. Deze maatlat komt voorjaar 2023 beschikbaar en scheidt het kader voor klimaatadaptief bouwen. De maatlat richt zich op locatie-inrichting en manier van bouwen. De maatlat zal doelvoorschriften bevatten voor het beperken van gevolgschade van overstromingen, wateroverlast, hitte, droogte, bodemdaling en biodiversiteit. Maatregelen die genoemd worden zijn voldoende onverhard oppervlak, voldoende groen, water en faciliteiten om water vast te houden, bijvoorbeeld door ondergrondse wateropslag. In de (concept)maatlat worden suggesties gedaan voor regionale afspraken. Een regionaal Bouwconvenant behoort dan tot de mogelijkheden. Er liggen ook kansen voor de regionale woondeals.

In de regio worden 28.500 nieuwe woningen gerealiseerd in de periode tot en met 2030. De afspraken hierover zijn in februari 2023 in regionale woondeals vastgelegd. In deze deals zijn naast kwantitatieve ook kwalitatieve afspraken gemaakt over circulair bouwen, natuurinclusief en klimaatadaptief bouwen. Dit heeft gevolgen voor de locatiekeuze, de inrichting van een woonwijk en de bouwwijze. De minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening heeft aangegeven dat de randvoorwaarden vanuit het bodem- en watersysteem onderdeel van de regionale woondeals dienen te zijn. Een projectgroep, bestaande uit medewerkers van de provincies, waterschappen, en de gemeenten Assen, Eemsdelta, Groningen, Het Hogeland, Tynaarlo zijn in het eerste kwartaal 2023 het proces gestart, om te onderzoeken of de regiodeal voldoende aanknopingsmogelijkheden biedt voor klimaatadaptief bouwen. Vooralsnog wordt er geen bouwconvenant opgeleverd.

b. Gezamenlijke subsidieregeling

De werkregio heeft het voornemen om een gezamenlijke subsidieregeling te ontwikkelen voor het stimuleren van de klimaatbestendigheid van particulier eigendom. In verschillende gemeenten zijn er al subsidieregelingen en daarnaast loopt een pilot van de gemeente Assen en Waterschap Hunze & Aa's. Daarnaast is voor delen van de provincie Drenthe een subsidieregeling vastgesteld die kan worden betrokken bij de werkregio Groningen en Noord-Drenthe. Organisaties die betrokken zijn bij dit actiepunten zijn: de gemeenten Aa en Hunze, Assen, Eemsdelta, Groningen, Het Hogeland, Midden-Groningen, Noordenveld, Tynaarlo, Westerkwartier, de Provincies Groningen en Drenthe, de waterbedrijven, Waterschap Hunze & Aa's en Waterschap Noorderzijlvest.

- In het eerste kwartaal 2024 wordt een projectgroep subsidieregeling gevormd. De projectgroep heeft tot taak te verkennen welke mogelijkheden er zijn om de verschillende regelingen te bundelen tot een uniforme regeling voor de gehele werkregio en welke budgetten daarmee gemoeid zijn.
- Uiterlijk het derde kwartaal 2024 wordt een voorstel op basis van de verkenning voorgelegd aan de stuurgroep.

c. Waterbalans Drentsche Aa

De partners in de werkregio vinden het van belang dat het inzicht in de werking van het systeem van de Drentsche Aa wordt versterkt om de grondwatervoorraden te kunnen vergroten. Om die reden hebben we ons voorgenomen een waterbalans op te stellen voor het stroomgebied van de Drentsche Aa.

- De Provincie Drenthe, Waterschap Hunze en Aa's en beide drinkwaterbedrijven formeren een projectgroep in het eerste kwartaal van 2024. De projectgroep heeft tot taak te inventariseren welke informatie al beschikbaar is, welke acties al zijn ingezet en welke informatie met aanvullend onderzoek nog beschikbaar gemaakt moet worden.
- Eind 2024 wordt een mini-symposium georganiseerd voor de partners in de werkregio om de resultaten te presenteren.

3.5 Samenwerking met stakeholders

In de Klimaatadaptatie Strategie hebben we ons voorgenomen externe stakeholders te betrekken bij de uitvoering van klimaatadaptatie-maatregelen. Om de samenwerkingsmogelijkheden te verkennen zijn een aantal stakeholderdialogen opgezet. Daaruit kwamen de volgende samenwerkingsmogelijkheden naar voren:

a. Bewustwording watergebruik

Zowel de Natuur en Milieufederatie Groningen als IVN hebben voorstellen gedaan om het bewustzijn over watergebruik te vergroten, zoals bijvoorbeeld het plaatsen van grondwatermeters in voor droogte kwetsbare gebieden. De projectgroep bewustwording watergebruik, die in het eerste kwartaal 2024 van start gaat, zal de ideeën van de Natuur en Milieufederatie Groningen en IVN betrekken bij het opzetten van een campagne (zie 3.2 b.). Het overleg wordt geïnitieerd door de waterbedrijven.

b. Proeftuinen landbouw

In de Klimaatadaptatie Strategie hebben we ons voorgenomen om proeftuinen te faciliteren waar onderzoek kan worden gedaan naar droogteresistente teelten, natuurinclusieve maatregelen én bodemtechnische maatregelen. Het voorstel van de agrarische collectieven voor een project Klimaatboeren biedt aangrijpingspunten om pilots en onderzoek rondom dit actiepoint vorm te geven. Ook Staatsbosbeheer heeft voorstellen gedaan voor natte teelten, die in relatie staan tot proeftuinen die onderdeel uitmaken van het programma Groeningen. LTO Noord heeft voorstellen gedaan voor uitbreiding van de pilots omtrent het ophogen van landbouwgronden met baggerslib uit de Eems-Dollard (als onderdeel van het programma Eems-Dollard 2050). De voorstellen zijn kansrijk binnen het nog vorm te geven Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG). De werkregio neemt het op zich de verbinding te leggen tussen de Klimaatadaptatie Strategie en het Programma Landelijk Gebied. Daarbij betreft de werkregio ook de voorstellen van stakeholders. Eind 2023 organiseert de provincie Groningen daarvoor een overleg tussen de werkregio, de betrokken stakeholders en de ontwikkelaars van het NPLG.

c. Ingrepen op terreinen van derden

In de Klimaatadaptatie Strategie staat het voornemen om aanpassingen aan sloten en op terreinen van derden te stimuleren met het oog op het vasthouden en tijdelijk bergen van water. IVN heeft een groot aantal projecten ontwikkeld en in uitvoering die gericht zijn op terreinen van derden (Tiny Forest, Operatie Steenbreek, Gezonde Buurten, Werklandschappen van de Toekomst). Er ligt een duidelijke verbinding tussen deze projecten en Toukomst, als onderdeel van het Nationaal Programma Groningen. De voorstellen van IVN zullen worden betrokken bij het streven een gezamenlijke subsidieregeling te ontwikkelen, die gericht is op het vergroten van de klimaatbestendigheid van particulier eigendom. IVN wordt hiervoor betrokken bij de betreffende projectgroep (zie 3.4 b.).

d. Maren

De Natuur en Milieufederatie Groningen heeft, mede namens de natuurorganisaties, een voorstel gedaan voor een project Maren en Diepen, dat aansluit op het Waterbeheerprogramma van Noorderzijlvest en ideeën die zijn ontwikkeld in Toukomst. Waterschap Noorderzijlvest betreft de NMFG en Toukomst bij het onderzoek naar mogelijkheden voor het Groninger Mareengebied (zie 2.2).

e. Impulsregeling

Veel stakeholders hebben projecten en maatregelen voorgesteld die naadloos passen in de Klimaatadaptatie Strategie, maar door deze stakeholders zelf niet (geheel) gefinancierd kunnen worden. We willen gelegenheid bieden aan stakeholders om samenwerkingsprojecten op te zetten met de overheidspartners in de werkregio, met het doel om voor die samenwerkingsprojecten een beroep te doen op het prioriteitenbudget. Het prioriteitenbudget is het deel van de impulsregeling dat binnen de werkregio is gereserveerd voor projecten die impact hebben op een groter gebied, samenwerking met meerdere partijen meebrengt, of meerdere beleidsdoelen dienen. In het derde kwartaal 2023 zullen stakeholders worden benaderd om aan te sluiten bij voorstellen die op basis van het prioriteitenbudget zijn geselecteerd.

f. Dorpsvisies

Groninger Dorpen ontwikkeld samen met de inwoners periodiek dorpsvisies. De voorgenomen klimaatadaptatie-maatregelen van gemeenten zullen worden gedeeld met Groninger Dorpen zodat inwoners de aanpak van wateroverlast, hittestress en droogteschade kunnen betrekken bij de dorpsvisies en mee kunnen denken over prioriteitstelling. Groninger Dorpen denkt graag mee over het voornemen van de werkregio om te onderzoeken waar het toevoegen van groene ruimte kan bijdragen aan een gezonde leefomgeving (zie 2.1). Hiervoor wordt in het derde kwartaal 2024 een werksessie georganiseerd om de mogelijkheden in kaart te brengen. Ook de BOKD, als vertegenwoordiger van de Drentse dorpen, zal worden betrokken bij de werksessie.

g. Climate Adaptation Platform

Via het Akkoord van Groningen werken Provincie Groningen, gemeente Groningen, Hanzehogeschool, Rijksuniversiteit Groningen, Noorderpoort, Alfa College, Wetsus, NHL Stenden en Global Centre on Adaptation samen aan het thema klimaatadaptatie. Het Climate Adaptation Platform is gericht op kennisontwikkeling, opleiden en het benutten van kennis over klimaatadaptatie. Er is een wederzijdse wens tot samenwerking tussen het Climate Adaptation Platform en de werkregio, die in de loop van 2023 zal worden geformaliseerd. De werkregio zal het Climate Adaptation Platform betrekken bij het voorbereiden en organiseren van de kennissessies en ontwerpessies die vanuit de werkregio worden georganiseerd (zie 3.3).

4. Organisatie werkregio Groningen en Noord-Drenthe

Om de acties uit deze Regionale Uitvoeringsagenda uit te voeren in de periode 2023-2027 is coördinatie, regie en uitvoeringscapaciteit nodig.

In de huidige structuur kent de werkregio een stuurgroep klimaatadaptatie voor bestuurlijke regie en aansturing. Daarnaast is er een ambtelijke werkgroep die de activiteiten van de werkregio uitvoert voor alle partners. De stuurgroep wordt ondersteund door een (ambtelijk) secretaris en de werkgroep door een secretaris die vanuit de provincie Groningen wordt ingezet. De werkregio heeft verder de beschikking over een projectcoördinator die de activiteiten van de werkregio aanstuurt en coördineert. Deze werkstructuur houden we in de periode van uitvoering (2023-2027) in grote lijnen overeind, maar omdat het aantal activiteiten van de werkregio vanaf 2023 toeneemt zijn een aantal aanpassingen nodig, alsmede uitbreiding van personele capaciteit. In welke omvang ondersteuning en coördinatie van de werkregio gestalte moet krijgen, is op dit moment nog niet goed te overzien. In de loop van 2023 wordt dit nader uitgewerkt in een werkplan 2023-2024. Op specifieke thema's en activiteiten worden projectgroepen gevormd, naast de huidige werkgroep. Van de partners in de werkregio wordt verwacht dat zij hiervoor afdoende ambtelijke capaciteit beschikbaar stellen.

Onderkend wordt dat er in de regio nog verschillen bestaan tussen organisaties over de nut en noodzaak om verder samen te werken op het thema klimaatadaptatie. Er bestaan grote verschillen in de betrokkenheid bij het thema. Ook worden er verschillen geconstateerd in relatie tot bewustwording, beschikbare capaciteit, middelen en inhoudelijke kennisniveaus (op deelthema's). Naast de verschillende inhoudelijke acties zoals omschreven in hoofdstuk 3 zet de werkregio zich in om de afstand tussen de verschillende organisaties op deze vlakken te verkleinen. Voor het vergroten van de betrokkenheid stelt de werkregio zich tot doel het creëren van een levend netwerk. Dit vergt een actieve houding van de werkregio richting de partners. Gestart wordt met een inventarisatie van de bestaande mogelijkheden en capaciteiten bij de partners. Dit vormt immers de basis waarop samenwerking kan plaatsvinden. Eventuele knelpunten worden daarmee ook inzichtelijk waarna op maat gemaakte ondersteuning vanuit de werkregio een vervolgstap kan zijn. Op deze manier wordt gewerkt aan het vergroten van de bewustwording en betrokkenheid. De verschillende activiteiten hiervoor worden nader uitgewerkt in het genoemde werkplan. We streven naar een functionerende organisatie die de betrokkenheid van de afzonderlijke partners bij de werkregio verder versterkt. In organisatorische zin hebben we hierbij aandacht voor de huidige constructie van 'aanspreekpunten' in stuurgroep en ambtelijke werkgroep.

In 2022 en 2023 wordt een beroep gedaan op mee-financiering van klimaatadaptatiemaatregelen uit de Tijdelijke Impulsregeling Klimaatadaptatie. De werkregio moet erop toezien dat de Impulsgelden door de partners vóór 2028 worden ingezet conform de subsidievoorwaarden en dat de bestedingen correct worden verantwoord. De werkgroep maakt hiervoor ieder half jaar een overzicht van de stand van zaken van de maatregelen die medegefinancierd worden vanuit de Impulsregeling. Het halfjaarlijks overzicht stelt de stuurgroep van de werkregio in staat op hoofdlijnen regie te voeren op uitvoering van de Impulsregeling en stelt de coördinator van werkregio in staat uitvoeringsproblemen te signaleren en daarop te acteren.

Bijlage 1

Verwerking acties Regionale Klimaatadaptatie Strategie in de Regionale Uitvoeringsagenda

Nr.	Actie Klimaatadaptatie Strategie	Verwerking in RUA
1.1	We leggen in nieuwe gemeentelijke en provinciale omgevingsvisies en -plannen vast dat water én bodem een ordenend principe zijn. Daarmee wordt water en bodem bij elk nieuw ruimtelijk initiatief beter in oogschouw genomen ten aanzien van locatie, te realiseren functie en andere (ruimtelijke) afwegingen.	2.1
1.2	We nemen maximale sponswerking en beperken van afvoer als principe op in onze omgevingsvisies en -plannen waarbij wij hemelwater verwerken volgens het principe 'vasthouden – bergen – beperkt afvoeren'.	2.1
1.3	Binnen de bebouwde kom onderzoeken wij waar het toevoegen van groene ruimte in relatie tot een gezonde leefomgeving nuttig en efficiënt is.	2.1
1.4	We starten een proces met belangrijke stakeholders om te komen tot een regionaal bouwconvenant klimaatadaptief bouwen waarin haalbare en realistische richtlijnen voor klimaatadaptieve (nieuw)bouw worden opgenomen.	3.4
1.5	We verkennen en ontwikkelen een gezamenlijke subsidieregeling gericht op het vergroten van de klimaatbestendigheid van particulier eigendom.	3.4
1.6	We ontwikkelen een gezamenlijke communicatiestrategie	3.2
1.7	We onderzoeken de impact van droogte op het stedelijk gebied.	3.3
1.8	We wisselen kennis uit over: klimaatadaptatie als standaard werkwijze in de organisatie realiseren.	3.3
1.9	We wisselen kennis uit over: de aanpak van hittestress bij kwetsbare groepen.	3.3
1.10	We wisselen kennis uit over: het klimaatbestendig inrichten van bedrijventerreinen.	3.3
1.11	Door ontwikkelen Triple Helix in relatie tot internationale kennis- en oplossingshub regio Groningen en Noord-Drenthe.	3.5
1.12	We brengen in kaart waar, voor klimaatverandering kwetsbare natuur- en landbouwgebieden liggen en koppelen hier klimaatadaptatiemaatregelen aan die kansen bieden voor natuur en landbouw.	2.1
1.13	We bepalen waar de aanleg van nieuwe natuur in combinatie met klimaatbuffers mogelijk en/of wenselijk is.	2.1
1.14	We sluiten aan bij gebiedsdialogen met de landbouwsector om te onderzoeken hoe we samen kunnen werken aan een waterrobuuste en klimaatbestendige landbouwsector.	2.1
1.15	We sluiten aan bij regionale transitie programma's en processen (bijvoorbeeld Deltaplan Agrarisch Waterbeheer, Nationale Omgevingvisie, 'Groeningen' en RES) om zodoende klimaatadaptatie mee te kunnen koppelen met deze transities.	2.1
1.16	We leggen in onze gemeentelijke en provinciale omgevingsvisies en -plannen vast dat water én bodem een ordenend principe zijn voor het buitengebied, en daarmee bepalend voor welke functies op welke plek passen.	2.1

1.17	We zoeken naar combinaties van klimaatadaptatie en energietransitie (bijvoorbeeld zonneakkers met waterberging)	3.3
1.18	Regionaal zetten we ons in zoveel mogelijk de stedelijke opgaven te verbinden met oplossingen in het buitengebied. (bijvoorbeeld waterberging in het buitengebied ten behoeve van de wateroverlast in de bebouwde omgeving).	2.1
1.19	We wisselen kennis uit over: de aanpak van droogteschade bij infrastructuur.	3.3
1.20	We wisselen kennis uit over: de koppeling van klimaatadaptatie met beleid en planvorming rond de energietransitie	3.3
2.1	We stimuleren het gebruiken van minder water door in te zetten op bewustwording bij inwoners, industrie en agrariërs bijvoorbeeld in vorm van pilots.	3.2
2.2	We werken aan het uitbreiden van de drinkwatercapaciteit waar mogelijk in combinatie met natuurontwikkeling, woningbouw en waterveiligheid. Bijvoorbeeld de verbetering van de waterkwaliteit in de Drentsche Aa en het bepalen van de mogelijkheden om drinkwaterwinning te koppelen aan gebiedsinrichting.	2.2
2.3	We werken aan bewustwording bij gemeenten over de impact van ruimtelijke inrichting op de temperatuur van de drinkwaterleidingen. Thema's zijn opwarmende leidingen door hitte en warmtenetten.	3.2
2.4	We maken afspraken over een eerlijke verdeling van zoet water met oog voor de belangen van alle partijen en reguleren (verdelen) water in tijden van schaarste op basis van die afspraken.	2.2
2.5	We herstellen het bekensysteem gericht op vasthouden en bergen van water.	2.2
2.6	We faciliteren proeftuinen/pilots waar onderzoek wordt gedaan naar droogteresistente teelten, natuur én bodemtechnische maatregelen.	2.2
2.7	We stimuleren ingrepen in sloten en op terreinen van derden ten behoeve van het vasthouden en tijdelijk bergen van water.	3.4
2.8	We stellen een waterbalans op voor het stroomgebied van de Drentsche Aa om ons inzicht in de werking van het systeem te vergroten.	3.4
2.9	We onderzoeken in het Groninger Maregebied op welke wijze zoetwater meer vastgehouden en geborgen kan worden	2.2
3.1	We onderzoeken welke vitale en kwetsbare functies gevoelig zijn voor overstroming/wateroverlast en andere klimaateffecten, inclusief de keteneffecten.	2.3
3.2	We nemen ten aanzien van de realisatie van nieuwe vitale en kwetsbare functies veiligheidsaspecten mee in het actiepunt 1.4 (bouwconvenant)	3.4
3.3	We bepalen regionale knelpunten in relatie tot wegbeschikbaarheid voor weginfrastructuur in een dialoog met provincie, Rijkswaterstaat en ProRail.	2.3
3.4	We stemmen lokale kwetsbaarheden in de weginfrastructuur met knelpunten af op het regionale wegennetwerk (volgt op actie 3.3)	2.3
3.5	We brengen de gevolgen van klimaatextremen op de waterschapsgemalen en RWZI's in beeld.	2.3
3.6	We gaan in gesprek met de GHOR (Geneeskundige Hulpverleningsorganisatie in de Regio) om te verkennen hoe weersextremen plaats krijgen in de calamiteitenplannen van ziekenhuizen.	2.3
3.7	We agenderen bij het rijk dat er een behoefte is om het thema ICT en Telecom op rijksniveau op te pakken, in plaats van op	2.3

	werkregio niveau.	
3.8	We leggen verbinding met het WAVE programma, waar een impactanalyse voor overstromingen wordt uitgevoerd in Friesland en Groningen. Onder andere Netbeheerders en telecomaanbieders zijn bij deze analyse betrokken.	2.3
3.9	We onderzoeken de mogelijkheden om weersextremen (anders dan overstromingsrisico's) op te nemen in de vergunningenprocedure voor BRZO-bedrijven.	2.3
3.10	We werken samen aan het uitbreiden of onderzoeken van nieuwe winlocaties voor drinkwater	2.2

Bijlage 2

Voorlopige Uitvoeringsagenda 2022

Gebaseerd op de Regionale Klimaatadaptatie Strategie werkregio Groningen en Noord-Drenthe

Context

In het kader van het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie heeft de werkregio Groningen/ Noord-Drenthe een Regionale Klimaatadaptatie Strategie opgesteld. Deze is vastgesteld door alle partners in de werkregio in maart 2022.

Op basis van de Regionale Klimaatadaptatie Strategie wordt een Regionale Uitvoeringsagenda (RUA) opgesteld. In de RUA worden de klimaatadaptatie maatregelen beschreven die de partners en stakeholders in de werkregio voornemens zijn uit te voeren in de periode tot en met 2027. De planning is er op gericht dat de RUA voor de werkregio Groningen/ Noord-Drenthe gereed is voor besluitvorming in maart 2023.

Om een RUA op te stellen voor de werkregio Groningen/ Noord-Drenthe is een inventarisatie uitgevoerd onder de gemeenten, provincies en waterschappen in de werkregio. De inventarisatie had betrekking op de maatregelen en projecten die de gemeenten, provincies en waterschappen in de werkregio voornemens zijn uit te voeren vóór 2028. Deze inventarisatie is de basis voor een deel van de toekomstige RUA, maar niet alle actiepunten uit de Adaptatiestrategie worden daarmee ingevuld.

Er is samenhang tussen de RUA en de Tijdelijke Impulsregeling Klimaatadaptatie 2021-2027 van het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. Met de impulsregeling bekostigt het Rijk onder voorwaarden 1/3^e deel van de kosten van klimaatadaptatie maatregelen van gemeenten, provincies en waterschappen. Een beroep op de impulsregeling moet gedaan worden door de werkregio en gebaseerd zijn op een Regionale Klimaatadaptatie Strategie en Regionale Uitvoeringsagenda. Aanvragen kunnen gedaan worden in 2021, 2022 en 2023.

De werkregio Groningen/ Noord-Drenthe heeft in 2021 geen aanvraag gedaan. Om in 2022 wel een beroep te kunnen doen op de impulsregeling terwijl de RUA nog niet gereed is, is besloten deze Voorlopige Uitvoeringsagenda 2022 op te stellen.

De Voorlopige Uitvoeringsagenda 2022 bestaat alleen uit klimaatadaptatie-maatregelen die de gemeenten, provincies en waterschappen in de werkregio zelf hebben aangedragen voor een bijdrage uit de impuls gelden.

Impulsregeling Klimaatadaptatie 2021-2027

Voor de werkregio Groningen/ Noord-Drenthe is een bedrag van € 13.064.000,-- beschikbaar gesteld. Een beroep op deze impuls gelden kan alleen gedaan worden door de werkregio en niet door afzonderlijke gemeenten, provincies of waterschappen. Voor een aanvraag moet de werkregio een pakket samenstellen van maatregelen en projecten die in aanmerking worden gebracht voor een bijdrage uit de impulsregeling. Dat doet de werkregio met onderhavige Voorlopige

Uitvoeringsagenda 2022. Dat pakket moet worden ondertekend door minimaal 50% van de partners in de werkregio. Bij de aanvraag moet de werkregio aangeven hoe de prioritering van klimaatadaptatie-maatregelen tot stand is gekomen. In de Voorlopige Uitvoeringsagenda 2022 zijn de prioritaire projecten bepaald door de gemeenten, provincies en waterschappen zelf, binnen de kaders van de adaptatiestrategie en de uitgevoerde stresstesten. Aanvragen kunnen door de werkregio worden ingediend in 2021, 2022 en 2023.

Per afzonderlijke maatregel kan uit de impulsregeling maximaal 1/3^e deel van de kosten worden vergoed, de maatregel moet water-gerelateerd zijn, gericht zijn op uitvoering en vóór 2028 zijn uitgevoerd.

Verdelingssystematiek

De werkregio mag zelf bepalen hoe het gereserveerde bedrag uit de impuls gelden (€ 13,064 miljoen) wordt verdeeld. Op 1 september 2022 is de verdelingssystematiek voor de werkregio vastgesteld. Op grond daarvan is 60% van het totaalbedrag (€ 7.838.400) beschikbaar als trekkingsrecht voor afzonderlijke gemeenten, provincies en waterschappen in de werkregio. Het tweede deel van 40% (€ 5.225.600) is beschikbaar als prioriteitenbudget, waarbij de prioriteiten die ontleend zijn aan de adaptatiestrategie leidend zijn bij de aanvraag van impuls gelden.

Van het als trekkingsrecht beschikbare bedrag wordt 75% verdeeld over de gemeenten op basis van inwoneraantal en oppervlakte, 12,5% wordt verdeeld over de provincies en 12,5% over de waterschappen, eveneens op basis van inwoneraantal en oppervlakte. Dit leidt tot een bedrag per gemeente, provincie en waterschap dat in 2022 en 2023 kan worden ingezet als trekkingsrecht uit de impulsregeling. Partners bepalen binnen het trekkingsrecht zelf welke maatregelen en projecten zij in aanmerking brengen voor de impulsregeling.

Deze Voorlopige Uitvoeringsagenda 2022 is geheel gebaseerd op maatregelen en projecten binnen het trekkingsrecht van de afzonderlijke partners in de werkregio.

Aanvraag impuls gelden

De maatregelen die door de werkregio worden betrokken bij een aanvraag impuls gelden voor 2022 worden in de bijlage weergegeven. Er zijn aanvragen van vrijwel alle partners, met uitzondering van de gemeenten Stadskanaal en Assen en de provincie Drenthe. De gemeenten Stadskanaal en Assen zijn voornemens in 2023 een aanvraag te doen en de provincie Drenthe heeft besloten van een aanvraag af te zien omdat de voorkeur wordt gegeven aan de bijdrage Deltafonds Deltaplan Zoetwater.

Het totaalbedrag dat met de aanvraag is gemoeid is € 6.877.866. Voor een aanvraag in 2023 is derhalve nog € 6.186.134 beschikbaar.

Organisatorische en financiële aspecten

Iedere partner blijft zelf verantwoordelijk voor financiering en uitvoering van de door henzelf aangedragen klimaat adaptieve maatregelen. Met ondertekening van de aanvraag voor impuls gelden ontstaat dus geen verantwoordelijkheid voor financiering of uitvoering van projecten van andere partners. De provincie Groningen treedt op als kassier namens de werkregio en zal de rijksbijdrage na ontvangst doorzetten naar de bij de aanvraag betrokken gemeenten, provincies en waterschappen. De aanvraag is een bundeling van al voorgenomen projecten van gemeenten, provincies en waterschappen in de werkregio, zoals weergegeven in de aangehechte bijlage.

Maatregelen aanvraag impulsregeling 2022

AANVRAAG IMPULSGELD 2022 REGIO GRONINGEN/NOORD-DRENTHE			
	Naam project	Toelichting	netto aanvraag
Gemeente Aa's en Hunze	Lutkenend	Water vasthouden op hoger gelegen deel ivm schade wegen en overstroming particuliere percelen	€ 153.269
	Dorpstraat Eexterveen en Hunzeweg Nieuw Annerveen	Watervasthouden dmv aanbrengen waterdoorlatende elementen verharding en betere waterafvoer naar bermen / zaksloten. Hierdoor water vasthouden en schade aan bomen voorkomen.	
	Wadi Julianastraat / Oude Groningerweg	Aanpassen inrichting (bestaande wadi) om regenwater nog langer vast te houden en minder onderhoud in de toekomst uit te voeren	
	Verticale infiltratie in de bermen van de Oude Groningerweg te Gieten	Aanbrengen verticale infiltratie op openbaar gebied (bermen)ten behoeve van vergroting van waterberging	
	Naam project	Toelichting	netto aanvraag
Gemeente Assen			
	Naam project	Toelichting	netto aanvraag
Gemeente Eemsdelta	Vlaslaan Middelstum	D.m.v. inrichtingselementen zoals wadi's en waterpasserende bestratingen water vasthouden 20% van totaalraming	€ 169.016
	Korenlaan Middelstum	D.m.v. inrichtingselementen zoals wadi's en waterpasserende bestratingen water vasthouden 20% van totaalraming	
	Zuiderstraat Middelstum	d.m.v. inrichtingselementen, water via verhard oppervlak afvoeren, bergen in naastgelegen watergang	
	Oplossen waterproblemen nabij fietspad Zwet Delfzijl	Verlagen bermen / creeren laagtes langs fietspad zuidzijde Zwet Delfzijl om overtollig water op te vangen	
	Oplossen waterproblemen Fivellaan - Mondsteen	Verlagen bermen / creeren laagtes groenstrook Fivellaan / Mondsteen om overtollig water op te vangen	
	Rengersstraat en omgeving te Appingedam	Vasthouden en bergen oppervlaktewater door aanleg 6 wadi's en steenwol in ondergrond	

	Naam project	Toelichting	netto aanvraag
Gemeente Groningen	Aanpak urgente wateroverlastlocatie in Thesinge	Bij extreme neerslag ontstaat veel inundatie ter hoogte van een school. Door het realiseren van laagten richting bestaande waterpartijen en verhogingen (bijvoorbeeld drempels) kan overtollig water afgevoerd worden.	€ 1.102.280
	Aanpak urgente wateroverlastlocaties omgeving UMCG	Door inundatie is tijdens extreme neerslag het UMCG beperkt bereikbaar ter hoogte van de Oostersingel. In het omliggende gebied (deels in samenwerking met UMCG) worden maatregelen voor bergen van water en watersturende maatregelen gerealiseerd. Er worden ook maatregelen gezocht voor het versneld afvoeren van water.	
	Aanpak urgente wateroverlastlocaties Lewenborg en Beijum	Bij extreme neerslag is een op-/afrit van de ringweg, een school en een kinderdagverblijf niet bereikbaar. Het realiseren van laagten (bijvoorbeeld richting bestaande waterpartijen) en verhogingen (bijvoorbeeld drempels) en afvoeren om overtollig water naar locaties te sturen waar het geen risico's (tav gezondheid en veiligheid) veroorzaakt.	
	Aanpak urgente wateroverlastlocaties Industrierreinen Oost	Een aantal wegen op deze industrierreinen zijn van belang voor de bereikbaarheid, ook voor hulpdiensten. Door realiseren van laagten (bijvoorbeeld richting bestaande waterpartijen) en verhogingen (bijvoorbeeld drempels) wordt deze functie ook tijdens extreme neerslag geborgd.	
	Aanpak urgente wateroverlastlocaties De Wijert	Een aantal locaties met kwetsbare groepen bevindt zich in gebied met te grote inundatie tijdens extreme neerslag. Maatregelen betreffen vergroten afvoer (in samenwerking met waterschap), het realiseren van laagten (bijvoorbeeld richting bestaande waterpartijen) en verhogingen (bijvoorbeeld drempels) en verlagingen in groenstroken om overtollig water naar locaties te sturen waar het geen risico's (tav gezondheid en veiligheid) veroorzaakt.	
	Aanpak urgente wateroverlastlocaties Corpus den Hoorn	Een aantal locaties met kwetsbare groepen (onder meer ziekenhuis) bevindt zich in gebied met te grote inundatie tijdens extreme neerslag. Maatregelen betreffen vergroten afvoer richting bestaande waterpartijen, verhogingen en verlagingen om waterstromen te sturen.	

	Naam project	Toelichting	netto aanvraag
Gemeente Groningen	Aanpak urgente wateroverlastlocaties Rivierenbuurt	Bij extreme neerslag bevindt een locatie met kwetsbare groep zich in een gebied met teveel inundatie. Maatregelen bestaan uit maaiveldaanpassingen om overtollig water naar locaties te sturen waar het geen risico's (tav gezondheid en veiligheid) veroorzaakt.	
	Aanpak urgente wateroverlastlocaties Grunobuurt	Een belangrijke ontsluitingsweg is tijdens extreme neerslag ontoegankelijk. Maatregelen bestaan uit het realiseren van laagten (bijvoorbeeld richting bestaande waterpartijen) en verhogingen (bijvoorbeeld drempels) en afvoeren om overtollig water naar locaties te sturen waar het geen risico's (tav gezondheid en veiligheid) veroorzaakt	
	Aanpak urgente wateroverlastlocaties Zeeheldenbuurt	Primaire toegangswegen van de wijk kunnen bij extreme neerslag ontoegankelijk zijn. Maatregelen omvatten het optimaliseren van bestaande voorzieningen zoals een wadi en watergangen, alsmede het wijzigen van stroombanen door maaiveldaanpassingen.	
	Aanpak urgente wateroverlastlocaties Schildersbuurt	Een aantal locaties met kwetsbare groepen bevindt zich in gebied met te grote inundatie tijdens extreme neerslag. Maatregelen betreffen vergroten afvoer richting hoofdwatergangen, het realiseren van laagten in bestaande obstructies, aanbrengen van verhogingen om hiermee stroombanen te wijzigen om zodoende overtollig water naar locaties te sturen waar het geen risico's (tav gezondheid en veiligheid) veroorzaakt.	
	Aanpak urgente wateroverlastlocaties Paddepoel, Selwert en Oranjebuurt	Als gevolg van extreme naarslag kan een diversiteit aan kwetsbare groepen of vitale infrastructuur schade ondervinden in de vorm van gezondheidsrisico's of onbereikbaarheid voor hulpdiensten. Maatregelen bestaan uit: Realiseren aanvullende berging, optimaliseren van bestaande bergingsgebieden (wadi's) en het vergroten van de afvoercapaciteit richting oppervlaktewater.	
	Aanpak urgente wateroverlastlocaties Vinkhuizen	De drie ontsluitingswegen van Vinkhuizen kunnen bij hevige neerslag ontoegankelijk worden, alsmede kan schade en potentieel letsel ontstaan bij een locatie met een kwetsbare groep. Parallel aan een wijkvernieuwingstraject dient in de omliggende grondgebieden aanvullende berging gerealiseerd te worden zonder bestaande grondwateroverlast te verergeren. De regenwateroplossingen kunnen mogelijk bijdragen aan het verbeteren van de oppervlaktewaterkwaliteit.	
V3-7-23	Aanpak urgente wateroverlastlocaties Groningen West	Door het realiseren van laagten (bijvoorbeeld richting bestaande waterpartijen), verhogingen (bijvoorbeeld drempels) en afvoeren wordt overtollig water naar locaties te sturen waar het geen risico's (tav gezondheid en veiligheid) veroorzaakt.	

	Naam project	Toelichting	netto aanvraag
Gemeente Het Hogeland	Herstructurering leefomgeving Professoorsbuurt Bedum (Prof. Mekelstraat/Prof. Ridderbosstraat)	Wateroverlast bij hevige neerslag oplossen door meeliften met de herstructurering van de wijk (sloop/nieuwbouw) Verhard oppervlak afkoppelen, water vertraagd afvoeren middels een wadi en meer groen in de openbare ruimte.	€ 659.218
	Herstructurering leefomgeving Borgenbuurt Bedum Folkerdastraat, Burchtplein en Almastraat)	Wateroverlast bij hevige neerslag oplossen door mee te liften met de herstructurering van de wijk (sloop/nieuwbouw) Vergroening aanbrengen en dit groen in te zetten voor berging bij hevige neerslag en het verhard oppervlak afkoppelen.	
	Herstructurering leefomgeving Kerkstraat Wehe den Hoorn (R.M. Woldringstraat, Burg. P.A. de Rochefortstraat, Kerkstraat en H. Koningstraat)	Hevige neerslag oplossen door mee te liften met de herstructurering van de wijk (sloop/nieuwbouw) Meer vergroening aanbrengen, het groen inzetten voor berging bij hevige neerslag en het verhard oppervlak afkoppelen.	
	Herstructurering leefomgeving Zuidwolde (Tuinbouwstraat, Koolstraat, Akkerstraat, Schoolstraat, Van Berumstraat en Noordwolderweg)	Wateroverlast bij hevige neerslag oplossen door mee te liften met de herstructurering van de wijk (sloop/nieuwbouw) Meer vergroening aanbrengen, het groen inzetten voor berging bij hevige neerslag en het verhard oppervlak afkoppelen.	
	Naam project	Toelichting	netto aanvraag
Gemeente Midden-Groningen	Vervangen riolering en herinrichting Loeg te Muntendam.	Aanleg gescheiden rioolstelsel Het Loeg te Muntendam. Hiermee vergroten wij de afvoer capaciteit en wordt schoon verhard oppervlak afgekoppeld naar oppervlaktewater en deels geïnfiltreerd.	€ 467.493
	Vervangen riolering en herinrichten omgeving rondom Popke Bielstraat te Hoogezand Sappemeer.	Aanleg van een gescheiden rioolstelsel. Vergroten van de afvoer capaciteit en schoon verhard oppervlak afkoppelen naar oppervlaktewater en deels infiltreren. We zoeken ruimte voor tijdelijke buffer d.m.v. aanleg WAD's en toevoer regenwater riolering.	
	Aanleg regenwaterrioolleiding en herinrichting K.Nieboerweg e.o. te Foxhol	Aafvoeren regenwater via vrijverval i.p.v. gemaal. We leggen we een regenwaterrioolleiding aan, hiermee vergroten wij de afvoer capaciteit en wordt schoon verhard oppervlak afgekoppeld naar oppervlaktewater en deels infiltratie. We zoeken ruimte voor tijdelijke buffer d.m.v. aanleg WAD's.	
	Aanleg WAD's en afvoer regenwaterrioolleiding Barthomeus van Helstraat te Hoogezand - Sappemeer.	Water opvangen en afvoeren bovengronds naar een WAD's. Een overloop regenwaterriool zorgt voor het vertraagd afvoeren naar het regenwater gemaal.	
V3-7-23	Vervangen riolering en herinrichting Scheemderstraat te Noordbroek.	Aanleg gescheiden rioolstelsel. Hiermee vergroten wij de afvoer capaciteit en wordt schoon verhard oppervlak afgekoppeld naar oppervlaktewater en deels waar mogelijk geïnfiltreerd.	
	Aanleg regenwaterrioolleiding en herinrichting Tjallingstraat te Foxhol	Wateroverlast gebied Foxhol: De Tjallingstraat leggen we een regenwaterrioolleiding aan, hiermee vergroten wij de afvoer capaciteit en	

	Naam project	Toelichting	netto aanvraag
Gemeente Noordenveld	Gemeente Noordenveld Peize	Het hemelwater wordt afgekoppeld. Dat water zal ergens in de buurt op het oppervlaktewater lozen. Daarmee houden we het water vast in de buurt. •Door extra rioolbuizen in de grond te leggen voor het hemelwater wordt de bergingscapaciteit en de afvoercapaciteit aanzienlijk vergroot.	€ 317.214
	Metropweg Veenhuizen	Doormiddel van het afkoppelen van het regenwater met een HWA wordt er 57m3 berging in het rioolstelsel zelf gerealiseerd. Het afgekoppeld afvoerend oppervlakte is 11ha. Dit bestaat uit de oppervlakte van de weg en de helft van de daken van de huizen,	
	Naam project	Toelichting	netto aanvraag
Gemeente Oldambt	Rioolvervangning - en aanleg Beertsterweg Winschoten	Vergroten afvoercapaciteit vuilwaterriool. Afkoppelen regenwater. Voeding/doorspoeling gemeentelijke waterpartijen creëren. Bergend vermogen Oude Stadspark benutten.De aangedragen maatregelen maken deel uit van een grootschaliger project rioolvervangning, maar alleen de klimaatadaptatieve plus wordt in aanmerking gebracht voor meefinanciering.	€ 377.438
	Rioolvervangning - en aanleg Johan Modastraat en Dr. D. Bosstraat Winschoten	Afkoppelen regenwater. Voeding/doorspoeling gemeentelijke waterpartijen creëren. Bergend vermogen Oude Stadspark benutten.De aangedragen maatregelen maken deel uit van een grootschaliger project rioolvervangning, maar alleen de klimaatadaptatieve plus wordt in aanmerking gebracht voor meefinanciering.	
	Naam project	Toelichting	netto aanvraag
Gemeente Pekela	Schoolstraat	aanleg regenwaterriool, infiltratieriool, wadi	€ 95.640
	Lijsterbesstraat	aanleg regenwaterriool, infiltratieriool, wadi	
	Acaciastraat	aanleg regenwaterriool, infiltratieriool, wadi	
	Goudenregenstraat	aanleg regenwaterriool, infiltratieriool, wadi	
	Rondweg	aanleg regenwaterriool, infiltratieriool, wadi	
	Rembrandlaan	aanleg regenwaterriool, infiltratieriool, wadi	
	Mezenlaan e.o.	aanleg regenwaterriool, infiltratieriool, wadi	
	Vinkenlaan	aanleg regenwaterriool, infiltratieriool, wadi	

	Naam project	Toelichting	netto aanvraag
Gemeente Stadskanaal			
	Naam project	Toelichting	netto aanvraag
Gemeente Tynaarlo	Groen waterdak gemeentehuis (Vries)	Door het groene dak ontstaat vertraagde waterafvoer en zo zal wateroverlast verminderen.	€ 63.361
	Groen waterdak Borchkwartier (openbare voorziening)	Door het groene dak ontstaat vertraagde waterafvoer en zo zal wateroverlast verminderen.	
	Naam project	Toelichting	netto aanvraag
Gemeente Veendam	Ommelanderwijk afkoppelen regenwater	o.b.v. GRP en meldingen van waterover door bewoners	€ 68.870
	Sluisweg afkoppelen regenwater	o.b.v. GRP en meldingen van waterover door bewoners (+ werk-met-werk maken met PJ Afkop-Ommwk)	
	Prins Bernhardlaan afkoppelen regenwater	i.h.k.v. een verkeerskundige herinrichting wordt de weg en riolering aangepast en krijgt de omgeving een nieuwe groene invulling	
	Naam project	Toelichting	netto aanvraag
Gemeente Westerkwartier	Bestrijden wateroverlast Vogelbuurt Grijskerk	verbeteren afvoer; berging in omgeving	€ 454.545
	Bestrijden wateroverlast De Wilp	verbeteren afvoer; berging in omgeving	
	Afkoppelen Langestraat; Rijskampstraat; Wessel Gansfoortstraat Aduard	verbeteren afvoer; berging in omgeving door toepassen waterberging in de omgeving	
	Klimaatadaptief Marum	Afkoppelen hemelwater en aanlg ondergrondse berging in centrum Marum. Boven berging willen we een park(je) aanleggen. Deze berging willen we gevuld laten zodat bijvoorbeeld de butiendienst in tijden van droogte hier water uit kan halen. We willen met innovatieve technieken deze berging automatisch laten leeglopen als er regen op komt is. Koppeling neerslagradar met besturing berging.	
	Klimaatadaptief Kastanjelaan Grijskerk	verbeteren afvoer; berging in omgeving	
	Klimaatadaptief Ezinge	verbeteren afvoer; berging in omgeving	
	Bestrijden wateroverlast Zevenhuizen	verbeteren afvoer; berging in omgeving	

	Naam project	Toelichting	netto aanvraag
Gemeente Westerwolde	Kastanjelaan Bellingwolde	aanleg hwa riolering afkoppelen, infiltreren en herinrichting	€ 230.027
	Kromme elleboog/ kerkstraat Vlagtwedde	aanleg hwa riolering afkoppelen, infiltreren en herinrichting	
	oudeweg ter Apel	aanleg hwa riolering afkoppelen, infiltreren en herinrichting	
	Kielhuppen Wedde	aanleg bos met diversiteit bomen tegen de dorpskern	
Provincie Groningen	Dubbele Dijk Bierum	De Dubbele dijk is gericht op drie doelen, een nieuw waterveiligheidsconcept om overstromingen te voorkomen, natuurherstel en zilte landbouw. Het onderdeel dat hier wordt opgevoerd richt zich op de onafhankelijkheid van zoet water. Daarmee kunnen grote gebieden langs de kust onafhankelijk worden van zoet water zonder dat ze hun economische functie verliezen. De inrichting van het noordelijke gebied willen we opvoeren voor deze impuls gelden. Het betreft een ingreep in het watersysteem, voor aan- en doorvoer van zout water. Een groot deel van het gebied is gefinancierd. De basisinrichting voor dit deel nog niet.	€ 709.091
Provincie Drenthe			
Waterschap Hunze & Aa's	Waterstructuurplan Groningen Zuid	Afkoppelen wijken in Groningen-zuid, in overleg met gemeente Groningen, waarvoor afwateringsrichting gewijzigd moet worden en 1 nieuw gemaal gebouwd moet worden. Dit gemaal komt in plaats van 3 oude gemalen. Daarnaast worden verschillende vijvers verdiept. Alle maatregelen dragen bij aan een betere waterbeheersing en efficiëntere benutting van de bergingscapaciteit.	€ 496.752
	Meerstad Noord	Meerstad is een (nood)waterberging. Waterschap dient voor uitbreiding van de waterbergingscapaciteit een inlaat te realiseren en de berging wordt uitgebreid door het meer uit te breiden, in samenwerking met Meerstad.	
Waterschap Noorderzijlvest	Klimaatrobuuste inrichting boezemsysteem Groninger Maren	Vergroten waterveiligheid, voorkomen wateroverlast, boezemcapaciteit vergroten, water vasthouden en natuurvriendelijke inrichting (KRW) door verruimen/vergroten boezemprofiel (baggeren en verbreden), vrijkomende grond gebruiken voor kadeverhoging/versterking en natuurvriendelijke oevers voor verbeteren waterkwaliteit	€ 483.333

